

JAN E. ZAMOJSKI

Pracownia Migracji Masowych Instytutu Historii PAN i jej seria wydawnicza „Migracje i społeczeństwo”

Pracownia Migracji Masowych IH PAN powstała na przełomie lat 80. i 90. ubiegłego wieku. Bodźcem do jej utworzenia było zderzenie, z jednej strony, osobistych obserwacji zaskakująco szybkich przemian etniczno-rasowych wśród ludności Francji i Belgii, a później i innych krajów Europy Zachodniej, głównie w następstwie napływu imigrantów z Maghrebu i „czarnej” Afryki, ale też z Azji, Lewantu i Ameryki Łacińskiej, z drugiej zaś posiadanych już doświadczeń w tej materii grona iberystów, pracowników Instytutu, reorientujących kierunki swych zainteresowań badawczych. Problematyka migracyjna była wówczas w Polsce przedmiotem badań niemal wyłącznie w kontekście migracji dotyczących ludności polskiej lub samej Polski jako kraju i państwa. Dotyczyło to zarówno „klasycznych” polskich migracji XIX i XX w., jak też migracji współczesnych. Inicjatorzy powstania Pracowni mieli więc wówczas początkowo dość intuicyjne przeświadczenie, ale poparte wkrótce intensywnymi studiami przedmiotu, że obserwowane przez nich zjawisko migracji, dostrzegalnych wprost wizualnie na ulicach, placach i w środkach transportu wielkich miast Zachodu przybrało charakter wyraźnie masowy, że jest już faktem społecznym o poważnym znaczeniu i wymaga naukowego spojrzenia, badań i refleksji. Potwierdziła je też rozpoznawcza konfrontacja z opiniami specjalistów z Francji i Belgii. Reguły analizy historycznej podpowiadały, że zjawisko to nie ograniczy się tylko do Europy Zachodniej, ale jest procesem rozwijającym się, który obejmie również i nasz region.

Początkowe zamierzenia Pracowni przewidywały podjęcie przeglądu wszystkich ważniejszych nurtów migracyjnych na obszarze europejsko-śroziemnomorskim od czasów greckich, oceny ich charakteru, przyczyn i skutków historycznych. Okazało się ono jednak naukowo atrakcyjne, ale praktycznie nierealne z racji ilości sił ludzkich i finansowych, jakich by ono wymagało. Określając więc kierunek swych działań, Pracownia uznała, po wstępnym rozpoznaniu w placówkach naukowych kraju, że obok badań nad indywidualnymi, szczegółowymi tematami, najlepszą formułą realizacji jej koncepcji rozpoznania i badania zjawisk migracyjnych będzie organizacja stałych, corocznych

spotkań naukowych (konferencji) ludzi zainteresowanych problematyką migracyjną, w tym również młodzieży akademickiej, młodych pracowników nauki, a także pracowników niektórych organów administracji. Właśnie jedność generalnej orientacji badawczej, skierowanej na migracje, jak też stałość i systematyczność jej naukowego drażenia, uznano za warunek powodzenia działalności Pracowni. Podjęła się więc ona przez to roli inicjatora w popularyzacji *par excellence* historycznego, a zarazem szeroko społecznego traktowania zjawisk migracyjnych w tym środowisku. W 1995 r. zapoczątkowano serię tych konferencji, wraz z ukazaniem się pierwszego, skromnego jeszcze tomu z serii „Migracje i społeczeństwo”. Prezentował on koncepcje i kierunki zainteresowań badawczych Pracowni, m.in. ujęte w artykułach „Migracje masowe – czynnik przemian społeczeństw współczesnych” (J.E. Zamojski) i „Migracje – ewolucja zjawiska” (M. Nalewajko). Znalazły się tam również materiały o migracjach hiszpańskich na przestrzeni wieków XVI-XX (T. Miłkowski), o migracjach masowych do Ameryki Łacińskiej (K. Smolana), o migracjach przymusowych w XX w. (E. Kowalska i D. Stola) i imigrantach polskich w USA (B. Biedka).

Idee i problemy zarysowane w pierwszym tomie serii znalazły rozwinięcie w następnych dwunastu tomach (trzynasty w przygotowaniu). Każdy z nich zawierał przede wszystkim materiały z kolejnych, naukowych konferencji „migracjologicznych”, konferencji interdyscyplinarnych, z udziałem, w niektórych, badaczy zagranicznych: z Ukrainy, Rosji, Francji i Hiszpanii. Konferencje te zdobyły sobie dość szybko uznanie w środowisku pracowników nauki i praktyków spraw migracyjnych właśnie z racji szerokiego i wielostronnego, a przede wszystkim historycznego i społecznego traktowania problemów migracyjnych, a także z racji ich bardzo swobodnej atmosfery, sprzyjającej prezentacji własnego dorobku naukowego i wymianie opinii. Przyciągały i przyciągają też coraz więcej młodzieży akademickiej, zainteresowanej podejmowaną na nich tematyką, co jest szczególnie cenną ich stroną. Można rzec, bez przesady, że zarówno konferencje te, jak też ich odbicie w tomach serii „Migracje i społeczeństwo” stały się, przy nadającej ton i określającej wybór ich tematyki inicjatywie Pracowni, wspólnym dziełem zainteresowanego badaniami migracyjnymi szerokiego środowiska ludzi nauki i uniwersyteckiej dydaktyki.

Od trzeciego tomu kolejne pozycje serii zyskały już własne tytuły tematyczne, które ukazują zarazem podejmowane aspekty badań migracyjnych. Były to więc, dla przykładu, tomy poświęcone: migracjom politycznym XX w. (4), stosunkom między społecznościami imigranckimi i przyjmującymi (5), diasporom (6), następstwem migracyjnym upadku imperiów (8), stosunkom Polski i Hiszpanii w szerokim kontekście historycznym (9), losom kobiet i młodzieży w migracjach (10), relacjom między migracjami a bardzo szeroko pojętymi procesami kulturowymi, zachodzącymi zarówno po stronie społeczeństw imigranckich, jak też w społeczeństwach przyjmujących (11) oraz procesom

zachodząc pod wpływem migracji w społeczeństwach współczesnych (12). Walory ich treści zależały, co zrozumiałe, od walorów odpowiednich konferencji. Dlatego, na przykład, tom o skutkach migracyjnych upadku imperiów pozostawił nam niedosyt, ujawniając po prostu, ku naszemu zaskoczeniu, luki, a nawet nieobecność wielu problemów z tej dziedziny w polskich badaniach nad tą tematyką. Natomiast bardzo bogate treściowo okazały się tomy o diasporze jako szczególnym zjawisku historycznym i społecznym, o migracyjnych losach kobiet i młodzieży, a także o związkach migracji ze zjawiskami kulturowymi.

Wielką satysfakcję przyniósł nam tom „hiszpański”. Znalazły w nim odbicie owoce bliskiej współpracy naukowej między Pracownią Migracji Instytutu Historii PAN a historykami hiszpańskiego CSIC, w tym materiały z niezwykle bogatej treściowo konferencji „Polska i Hiszpania na przełomie wieków XIX i XX” (Warszawa, październik 2002 r.). Przedmiotem jej prac było przedstawienie i porównanie problemów ekonomicznych, politycznych, społecznych i kulturalnych, dominujących w życiu Hiszpanii i społeczeństw polskich, znajdujących się w składzie organizmu trzech mocarstw zaborczych. Zyskała ona wysoką ocenę obu stron i była właściwie pierwszym tego rodzaju spotkaniem uczonych obu krajów. Współpraca nasza z partnerami hiszpańskimi ma wielkie znaczenie dla zainteresowań badawczych i dorobku Pracowni, ale też dla zainteresowań środowiska naukowego, w którym działa, a zatem i dla tematyki obecnej w całej serii „Migracje i społeczeństwo”, o czym jeszcze wspomnimy. Tu tylko dodamy, że przyniosła ona również publikację, w polskiej i hiszpańskiej wersji, cennego, wspólnego tomu studiów *Hiszpania-Polska. Spotkania* *.

Jak zaznaczyliśmy, na zawartość owych 11 tomów serii składają się przede wszystkim materiały przedstawione na kolejnych konferencjach, w niektórych jednak znajdują się również i takie artykuły, które nie mogły być, z rozmaitych przyczyn, zaprezentowane na konferencji. Tu dodam, że były też referaty, wygłoszone wprawdzie, lecz ku naszemu żalowi i z racji powściągliwości autorów nieopublikowane, w tym odnoszące się do klasycznych migracji greckich (diaspory) i epoki rzymskiej. Na ogół wszystkie artykuły są opatrzone streszczeniami w językach angielskim, francuskim lub hiszpańskim. Treść tomów uzupełnia dział „Przeglądy i poglądy”, zawierający recenzje książek, w tym nieobecnych na rynku polskim, informacje naukowe, a zwłaszcza refleksje na temat prac własnych i rozmaitych aspektów problematyki migracyjnej, jak np. o roli stereotypów etnicznych (M. Nalewajko, 3, 5, 8), o „micie powrotu” i semantyce „migracyjologicznej” oraz o losie algierskich „pieds noirs” (J.E. Zamojski, 6, 7, 9), o migracji form muzycznych, w tym i takich jak jazz, a także o rozmaitych aspektach sytuacji

---

* *Hiszpania-Polska. Spotkania*. Red. E. Gonzalez Martinez i M. Nalewajko, Warszawa, 2003 r.; *España y Polonia: Los Encuentros*, E. Gonzalez Marttinez, M. Nalewajko, Coord.; Monografias 28, CSIC, Madrid, 2005.

ludności żydowskiej w Rosji (A. Wróbel, 7; E. Kowalska-Dąbrowska, 7, 8, 9), o wielokulturowości na Zachodzie (A. Wojtych, 10), o migracjach wewnętrznych w Bangladeszu (J. Winidowa, 6). Rozbudowa tego działu jest jednakże, mimo naszych chęci, ograniczona przez limitowaną objętość tomów, w istocie – przez środki finansowe.

O walorach całej serii mówi jednakże przede wszystkim treść zawartych w 12 już opublikowanych tomach 245 artykułów. Reprezentują one bardzo szeroką gamę problematyki migracyjnej, po części grupując się tematycznie, ale też podejmując bardzo odległe od siebie sprawy. Wiele uwagi poświęcali w nich autorzy ogólnym aspektom procesów migracyjnych, jak np. ewolucji etniczno-rasowej współczesnych potoków migracyjnych i jej konsekwencji dla działań integracyjnych, w tym kwestii tożsamości i „wykoreźnienia”, które stały się aktualnie być może najważniejszym kluczem do procesów integracyjnych (m.in. Andrzej Bonasewicz, Włodzimierz Mirowski, tom 2, Krystyna Romaniszyn, Dorota Praszalowicz tom 5). Wskazywano też na rolę czynnika regionalnego w migracjach zarobkowych, zarówno jeśli idzie o regiony emisji, jak i absorpcji migrantów, na znaczenie demograficznych czynników, m.in. zatrzważającej obserwatorów różnicy potencjałów demograficznych Europy Zachodniej i Afryki Północnej, na kwestie prawno-administracyjne sytuacji imigrantów (m.in. Katarzyna Głębicka, tom 5, Sławomir Łodziński, tomy 2 i 11), a także role czynnika politycznego, zarówno w sensie generalnych decyzji państwowych, jak też w sensie przyjmowanych wersji polityk migracyjnych, w tym integracyjnych. Tu sięgnięto nawet historycznie do regulacji spraw cudzoziemców ujętych w Starym Testamencie (Kinga Olgyay-Stawikowska, tom 7). Sprawy te znajdowały odbicie zarówno w odrębnych artykułach, jak też w kontekście tematów poruszających inne, pokrewne zagadnienia.

Wspomnieliśmy, że w zawartych w tomach artykułach można wyodrębnić kilka bardzo wyraźnych grup tematycznych. Do najliczniejszej niewątpliwie należą artykuły dotyczące spraw hiszpańskiego kręgu kulturowego, w tym samej Hiszpanii, Ameryki Łacińskiej, łącznie z Brazylią, oraz Karaibów, z pewnymi odniesieniami do Ameryki Północnej. Ta dominująca tematyka obejmuje łącznie czwartą część ogółu artykułów. Podejmowane w nich problemy ilustrują niektóre z nich, przedstawione niżej. O historii migracji hiszpańskich XVI-XX w. pisał Tadeusz Miłkowski (1), Maria Skoczek zaś o migracjach ludności Ameryki Łacińskiej w drugiej połowie XX w. (2), natomiast Bogumiła Lisocka-Jaegerman, z doskonałym znawstwem regionu, opartym na bezpośrednich badaniach, informowała o następstwach niewolnictwa dla Ameryki Łacińskiej i Karaibów (7) oraz o migracjach kobiet karaibskich do USA i Europy (10). Problem kobiet migrujących z Ekwadoru do Hiszpanii oraz kłopoty z ich integracją w nowym środowisku opisała Dominika Skwarska (10), zaś Dorota Molska przedstawiła koleje losów dzieci, które znalazły się, po upadku Republiki Hiszpańskiej, na uchodźstwie, rozproszone w wielu krajach (m.in. Francja, ZSRR, Meksyk) i z trudem odnajdywały drogi powrotne do oj-

czynny (10). Relację o ciekawych, a nawet burzliwych dziejach imigracji japońskiej w Brazylii znajdujemy w artykule Agnieszki Krawczyńskiej (7). Losami Indian amazońskich, poddanych degradującemu naciskowi miast i przemysłu, zajęła się Agnieszka Kowalik-Urbæz (5). Małgorzata Nalewajko natomiast, która zamieściła kilka pozycji o imigrantach polskich w Hiszpanii, zwróciła też uwagę na historyczne uwarunkowania opinii hiszpańskiej o imigracji z Afryki Północnej (7). Nasze przyjaciółki hiszpańskie, Elda Gonzalez Martinez i Maria Asuncion Merino przedstawiły uwarunkowania towarzyszące integracji imigrantów w Hiszpanii z końcem XX w. (5), zaś Ricardo Gonzalez Leandri zwrócił uwagę na charakterystyczną regionalizację emigracji hiszpańskich na przełomie XIX i XX w. (9), natomiast Lorenzo Delgado Gomez-Escalonilla podzielił się wielce interesującymi refleksjami na temat prądów kulturowych w Hiszpanii przełomu XIX i XX w. i ich odniesień do postaw i zachowań społecznych. Do tego też nurtu należy dołączyć artykuły o ekspansji muzyki latynoskiej do Ameryki Północnej i Europy Anny Wojtych (11). O imigranckich korzeniach powstawania języków kreolskich mówił i pisał Jacek Perlin (11), natomiast Magdalena Frątczak przedstawiła zjawisko dwujęzyczności ludności w Paragwaju. Od Aleksandra Posern-Zielińskiego dowiedzieliśmy się ciekawych obserwacji o wpływie migracji zagranicznych Ekwadorczyków, umiejętnie eksploatujących walory, w tym rzemieślniczy folklor swego regionu, na przemiany kulturowe w ich kraju (11). Bliski im w tematyce, choć odległy geograficznie, jest artykuł Krzysztofa Toeplitza, znawcy zjawisk kulturowych i medialnych, o tym, jak imigranci z Europy Środkowo-Wschodniej stali się twórcami amerykańskiej stolicy filmu – Hollywood, do czego dołączyć winniśmy relację Jana Hausbrandta o polskich artystach w Nowym Jorku (11).

Zatrzymaliśmy się na grupie tematycznej dominującej w całej serii. Nieco skromniejszy, ale wyróżniający udział mają w niej sprawy Bliskiego Wschodu i Afryki, w tym zarówno Maghrebu, jak i „czarnej” Afryki. Tu sięgnięto do korzeni historycznych, do dziejów inwazji ludów „wielkiego stepu” i ekspansji arabskiej w Afryce Północnej (Romuald Wojna, Andrzej Dziubiński, tom 7), ale najczęściej uwagi poświęcono imigracjom muzułmańskim w dobie współczesnej, w tym do krajów europejskich, oraz przemianom zachodzącym w tym świecie (m.in. Jerzy Zdanowski, tomy 4 i 7, Andrzej Kapiszewski, tom 5, Anna Barska, tom 8). Autorzy ukazują w nich, jak wielkim i nieoczekiwanie trudnym problemem stały się te społeczności imigranckie dla krajów zachodniej Europy, ale też jak trudne wyzwania stawia im samym obecność wśród społeczeństw tych krajów, zderzenie z ich kulturą i normami życia społecznego. W obszarze „czarnej Afryki” uwaga autorów skupiała się na migracjach wewnątrz tego kontynentu i jego konsekwencjach kulturowych, głównie na tle migracji z regionów wiejskich do miejskich, wśród których ciekawym fenomenem stało się powstawanie zadziwiająco licznych kościołów afrochrześcijańskich (m.in. Marcin W. Solarz, tom 5, Małgorzata Szupejko, tomy 5, 8 i 11; Ryszard Vorbrich, tom 8; Stanisław Piłaszewicz, tom 11). Do

tego kręgu należą też artykuły dotyczące Izraela i diaspory żydowskiej (m.in. Natalia Aleksion, tomy 4 i 6; Ewa Kowalska, tom 4 i 7; Tomasz Wites, tom 10).

Wachlarz tematów podejmowanych w poszczególnych tomach, poza wspomnianymi wyżej grupami, jest niezwykle szeroki. Znajdujemy tu więc liczne materiały dotyczące migracji na obszarze poradzieckim, w tym zwłaszcza na Ukrainie, z jej tradycyjnymi społecznościami greckimi i bułgarskimi, szukającymi dróg do nowych powiązań z ich ojczyznami, a także o „białej” emigracji rosyjskiej w Europie i w Polsce, jej organizacjach, życiu kulturalnym, obyczajowości, budowaniu czegoś, co nazywano „zagraniczną Rosją”, o diasporze niemieckiej w Ameryce Północnej, szczególnie tam silnej i aktywnej, wprost rywalizującej w pewnym okresie z WASP-ami, o imigrantach indyjskich w Afryce i świecie zachodnim, migracjach chińskich i wietnamskich, niezwykle oryginalnej historycznie i kulturowo imigracji asyro-chaldejskiej we Francji, o aktywności Kościoła katolickiego w odniesieniu do społeczności migranckich, zdynamizowanej po II wojnie światowej. Do problemów przewijających się przez wszystkie tomy należą rozmaite aspekty kulturowe, w tym również, jak już wspominaliśmy, towarzyszące procesom integracji, nasycone napięciami i rozterkami kwestie dotyczące tożsamości, zwłaszcza w odniesieniu do polityk migracyjnych niektórych państw, przede wszystkim Anglii, Szwecji, Kanady i Australii. Wiele uwagi poświęcono też polityce wielokulturowości, z uwzględnieniem obecnej tak w opinii publicznej, jak i stanowisku specjalistów dwoistej oceny jej walorów, zarówno pozytywnej, podkreślającej jej znaczenie dla zachowania tożsamości imigrantów, jak i krytycznej, wskazującej na to, że sprzyja ich samoizolacji, utrudnia rzeczywistą integrację. Najwięcej, co zrozumiałe, znajdujemy ich w tomach poświęconych kobietom i młodzieży (10) oraz związkom między migracjami a procesami kulturowymi (11), zachodzącymi zarówno wśród społeczności imigranckich, jak i wśród rdzennych mieszkańców kraju przyjmującego.

Rzeczą naturalną jest, że w tej tematyce wiele miejsca zajmują sprawy migracji polskich, zarówno dawniejszych, jak też najnowszych, współczesnych. Zgodnie z tradycją historyczną z właściwą uwagą w szeregu artykułów potraktowano losy wielkich, politycznych emigracji polskich, po przegranych powstaniach XIX w., zwanych „Wielką Emigracją”, zajmującą niezwykle ważne miejsce w dziejach polskiej kultury. To z tego nurtu właśnie wywodzili się polscy inżynierowie, np. Ignacy Domeyko, pracujący w krajach Ameryki Łacińskiej. Czytelnicy poszczególnych tomów otrzymywali też materiały dające przegląd polskich migracji ekonomicznych, ale też politycznych od schyłku XIX w. po jej współczesne formy i uwarunkowania (Edward Marek; Krystyna Iglicka-Okólska, 2), o diasporze polskiej i jej różnych postaciach (Adam Walaszek, 3 i 6), o początkach polskiej polityki azylowej (Marek Szonert, 4), o wysiedleniach ludności niemieckiej, przeprowadzonej zgodnie z decyzjami z Jałty i Poczdamu (Ryszard Sudziński, 4), o opiniach ludności polskiej wobec cudzoziemców, łączących życzliwą tolerancję z nieufnością.

cią wobec „obcych”, i o sytuacji uczniów cudzoziemskich w polskich szkołach, jej jasnych, ale i szarych stronach (Ewa Nowicka, Sławomir Łodziński, 8 i 10), wreszcie o bardzo szerokim zjawisku długoterminowych i sezonowych, kontraktowych migracjach pracowniczych do Niemiec. W większości artykułów dotyczących polskich migracji aktualnych przywiązuje się dużo uwagi do analizy spłotu przyczyn politycznych i ekonomicznych pobudzających te migracje i orientujących ich kierunki. Drugim, powtarzającym się motywem jest tu rola sieci migracyjnych, powstałych jeszcze w latach 80. XX w., ale nadal, mimo zmienionych warunków podróżowania wewnątrz Unii Europejskiej, bardzo aktywnych i dominujących w odniesieniu do migracji czasowych.

Przedstawiony tu przegląd treści opublikowanych dotąd 12 tomów serii „Migracje i społeczeństwo” daje, jak sądzę, dostateczne wyobrażenie o kierunkach zainteresowań jej wydawców, a to znaczy przede wszystkim organizatorów naukowych, wielodyscyplinarnych konferencji „migracjologicznych”, które stanowią główne źródło zamieszczanych w nich materiałów. Konferencje te stały się już częścią „kalendarza” naukowego ludzi zainteresowanych badaniami migracyjnymi, miejscem ich spotkań, wymiany informacji o prowadzonych badaniach, opinii i refleksji o problemach wspólnej sfery zainteresowań. Można by rzec, że ta nieformalna strona konferencji zyskała walory o wadze zbliżonej do jej strony merytorycznej. Możemy więc dodać tu, że konferencje te są nadal obecne w planach Pracowni i Instytutu Historii, zaś jeśli idzie o publikowanie ich materiałów, to do wydawnictwa oddano tom 13., w którym znajdują się bogate treściowo referaty przedstawione w 2006 r. na konferencji poświęconej hiszpańskojęzycznej przestrzeni migracyjnej trzech kontynentów.

Dokonując przeglądu treści omawianej serii, a więc i konferencji, które były ich podstawą, jesteśmy z natury rzeczy skłonni zadać sobie pytanie „Jak ocenić owoce zawartej w tych tomach pracy? W jakiej mierze i dla kogo okazała się ona użyteczna? W jakiej mierze potwierdziły się założenia programowe, którymi się kierowano? Do jakich generalnych wniosków, dotyczących migracji, doszliśmy wspólnie?”. Prawdą jest, że tomy „Migracje i społeczeństwo” ukazują się w niewielkim nakładzie, zaledwie kilkuset egzemplarzy i docierają przede wszystkim do osób i instytucji zainteresowanych problematyką migracyjną. Ale też prawdą jest, że są one dla nich zawsze oczekiwaną i ważną literaturą, że stały się materiałem podręcznikowym na wielu kierunkach nauczania akademickiego, że korzystają z nich też niektóre instytucje administracyjne. Jakież więc wnioski generalne odnośnie migracji możemy tu sformułować, opierając się na treści owych tomów i poprzedzających je wykładów i dyskusji? Te, które wymienię, brzmią, z pozoru tylko, banalnie, gdyż w istocie rzeczy są niezwykle ważne, jeśli uznamy je zarazem za wyjściowe tezy badawcze. A więc: *primo* – migracje należy uważać za zjawisko naturalne w dziejach ludzkości, za integralną część jej procesu historycznego, ludzkość zaś, w jej obecnym kształcie, jest w olbrzymim stopniu produktem nieustan-

nego ciągu potoków migracyjnych, wielokierunkowych i wzbudzanych przez różne przyczyny, zarówno materialnej, jak też psychologicznej i moralnej natury, który trwa i trwać będzie; *secundo* – że uprzednie wyodrębnianie, jako przedmiotu badań, wyłącznie migracji ekonomicznych (porównaj – opinie na Międzynarodowym Kongresie Historyków, Kalifornia, 1975), okazało się, po II wojnie światowej, absolutnie nieuprawnione, gdyż migracje stały się obecnie zjawiskiem wywoływanym przez rozmaite, często synergicznie sprzężone ze sobą przyczyny, dając w efekcie masową mobilność ludzką; *tertio* – że migracje są zjawiskiem głęboko społecznym, a z racji zarówno wielości przyczyn, jak też rozległości następstw, jakie wywołują tak w krajach wysyłających, jak i przyjmujących, badania nad nimi muszą być wielodyscyplinarne; *quarto* – że migracje przybrały charakter globalny, że wprawdzie do niedawna były obszarem suwerennych decyzji poszczególnych państw, zgodnie z ich interesami, jednakże aktualnie nabierają znaczenia problemów pierwszej rangi w skali międzynarodowej i przechodzą coraz bardziej w sferę ocen i decyzji ponadnarodowych instytucji.

Dużą satysfakcją, potwierdzającą słuszność przyjętego generalnego kierunku naukowego traktowania migracji, było spopularyzowanie się, ujmującej je skrótoowo dewizy *Migrare humanum est*, zawartej w tytule, w jakiejś mierze programowego, artykułu Jana E. Zamojskiego, otwierającego „jubileuszowy” 10. tom serii „Migracje i społeczeństwo”. Ale, dodajmy, świadomi realiów życia, zdajemy sobie sprawę z tego, że jej sens upowszechnił się wprawdzie w świadomości dużej części pracowników naukowych, zajmujących się badaniami migracyjnymi, jednakże znajduje się w swego rodzaju stałej konfrontacji z postawą praktycznego traktowania badań migracyjnych, według formuły „case studies”. Prezentowana na spotkaniach różnych gremiów ludzi nauki, nawet niezaangażowanych w sprawy migracji, badawcza orientacja Pracowni przyjmowana jest na ogół z aprobatą i zrozumieniem. W znacznie mniejszym stopniu, niestety, dociera on do ludzi praktyki administracyjnej i ich naukowego zaplecza, bardziej podatnych na formuły i logikę koncepcji „migration management”, skłonnych sądzić, że środkami i metodami w istocie rzeczy prawno-administracyjnymi można zapanować nad procesami migracyjnymi, okiełznać je lub wykorzystać zgodnie ze swoimi intencjami. Nam wydaje się to złudzeniem...

Publikacje wymienione w artykule

Migracje i społeczeństwo. Zbiór studiów. Wyd. Instytutu Historii PAN, Warszawa 1995 r.

Migracje i społeczeństwo. Zbiór studiów, 2 wyd. IH PAN, Warszawa, 1997 r.

Migracje 1945-1995. Migracje i społeczeństwo, 3 wyd. NERITON, Warszawa, 1999 r.

Migracje polityczne XX wieku. „Migracje i społeczeństwo”, 4 wyd. NERITON, Warszawa, 2000 r.

Imigranci i społeczeństwa przyjmujące. „Migracje i społeczeństwo”, 5 wyd. NERITON, Warszawa, 2000 r.

Diaspory, Migracje i społeczeństwo, 6 wyd. NERITON, Warszawa, 2001 r.

Migracje-Historia-Kultura. „Migracje i społeczeństwo”. 7 wyd. NERITON, Warszawa, 2002 r.
Upadek imperiów i rozwój migracji. „Migracje i społeczeństwo”. 8 wyd. NERITON, Warszawa, 2003 r.

Polska i Hiszpania. Migracje. „Migracje i społeczeństwo” 9 wyd. NERITON, Warszawa, 2004 r.

Kobiety i młodzież w migracjach. „Migracje i społeczeństwo” 10 wyd. NERITON, Warszawa, 2005 r.

Migracje i kultura. „Migracje i społeczeństwo” 11. Wyd. IH PAN, Warszawa, 2006 r.

Migracje i społeczeństwa współczesne. „Migracje i społeczeństwo” 12 wyd. IH PAN, 2007 r.

Wszystkie powyższe pozycje – pod redakcją Jana E. Zamojskiego.

Hiszpania-Polska. Spotkania. Red. Elda Gonzalez Martinez, Małgorzata Nalewajko, Wyd. NERITON i IH PAN, Warszawa 2003 r.

**The Laboratory on Mass Migration Research of the Institute of History,
Polish Academy of Sciences, and its editorial series “Migrations and Society”**

The article summarizes sixteen years of research and academic publishing of the Research Group on Mass Migrations in the 19th and 20th centuries, Institute of History, Polish Academy of Sciences (IH PAN). The group focuses on mass migrations as a social and historical phenomenon integral to the understanding of the history of nations, regions and humanity as a whole, and responsible for shaping much of the human experience. It concentrates on the European and Transatlantic sphere in the second half of the 20th century, examined from a wide perspective while not losing sight of the specific time and place. The group comprises six scholars, each carrying out individual research projects. At the same time, they co-operate in stimulating and popularizing the research on migrations as a human phenomenon of universal geo-historical nature. The Work Group achieves this by organizing annual multidisciplinary conferences attended by scholars from Poland and abroad (Ukraine, France, Russia, Spain). The proceedings of these conferences are published in a series entitled “Migrations and Society” (12 volumes published so far, the 13th in print). Apart from the materials presented at the conferences, this publication also includes reviews, informative articles, etc. (“Reviews and Opinions” section). Every volume, usually focusing on a particular subject, presents a wide range of migration themes, including general issues (such as diaspora creation, feminization and the evolution of structures and directions of waves of migration), and especially detailed studies of various migration types (political and forced migrations, decolonizatory, regional – i.e. African, Latin American), emergence of new ethnic minorities, problems of Moslem immigrant societies, the role of churches, the fate of female migrants, processes of integration, conflicts of identity and culture etc. The Spanish speaking world is aptly represented in this publication, reflecting not only its place in global migration processes but also the close cooperation of the Work Group with their colleagues at the Spanish Historical Institute, “Consejo Superior de Investigaciones Cientificas”, which has led to two joint conferences, research scholarships, joint publications etc. In the choice of conference and publication topics the work group tries to pursue and popularize the perception of migrations as a natural and inevitable historical process with various triggers, forms, and results, a universal phenomenon and a cause for deep transformations of structure, consciousness and culture, not only in societies accepting migrants but

also in those they left. The conferences organized by the IH PAN Work Group have gained a level of recognition among migration researchers and institutions, and the series “Migrations and Society” became a useful tool of academic teaching.

Key words: diaspora, multiculturalism, integration, identity, transnationalism, refugees